Folkmusik tillhör nuet — inte historien

DN 26/7 -90

Ingmar Glanzelius recenserar "Gimaint u Bänskt", en bok om folkmusikens historia på Gotland

Folkmusik kan spelas på fiol, synt eller dammsugarslang, den kan vara sonat eller dänga. Men i samma ögonblick vi vet var vi har den är den död. Forskare som vill definiera folkmusiken genom att isolera den från sitt folkliga ursprung är ute i ogjort väder.

EN NY BOK

Gimaint u Bänskt. Folkmusikens historia på Gotland
Red. Maria Herlin Karnell och Kerstin Kyhlberg
Länsmuseet Gotlands fornsal. Russi I

FOLKMUSIK har alltid inneburit en evig kamp mellan fult och förnämt, mellan smutsigt och rent, kroppsligt och andligt, syndigt och moraliskt. I vissa lägen har musikerna valt en tjurig isolering i buske eller garage för att deras egensinne inte ska stjälas genast. De har stridit inbördes, och vissa instrument har legat i vendetta och hyllats och hatats som symboler redan innan de spelats.

I andra lägen har folkmusik välkomnat spelsätt och instrument från främmande kulturer och gärna uppträtt i sammanhang som den annars föraktar. Den speleman som av en brudmarsch gjort Gotlands nationalsång berättade för mig att hans största ögonblick var när hans lag blev inbjudet att spela för kungen.

Forskare och beskyddare vill definiera folkmusik. Jag tror denna strävan avser att isolera musiken för att få smakmakt över den. Folkmusikens innersta poäng är att ständigt slinka undan bestämda positioner och inte låta sig naglas.

Musikerns roll. *I folkmusik har musikern huvudrollen. Hans privata energi känns omedelbart. Han litar inte på kompositörer, ismer eller noter.*

Den skiftar dräkt för att inte degenereras.

Folkmusik ska tillhöra spelarna på platsen och deras publik för ögonblicket, inte musikhistorien eller något maktblock. När vi vet var vi har den är den död. Striden för egen identitet är folkmusiks livsluft.

I folkmusik har spelaren huvudrollen. Hans privata energi känns omedelbart. Han litar inte på kompositörer, ismer eller noter. Han vill inte åka i någon annans baksäte. Låtarna kan vara sonat eller dänga och instrumenten fiol, synt och dammsugarslang.

Fult och förnämt

Boken om folkmusikens historia på Gotland heter **Gimaint u Bänskt**, vilket något tillspetsat översatt betyder fult och förnämt, för vanligt folk och herrskap. Den är nummer 1 i **Länsmuseet Gotlands fornsals** skriftserie **Russi**, som betyder hästarna.

Det talade språket på ön har alltså en egenartad dialekt, medan det är omöjligt att säga vad som är ett typiskt gotländskt musikspråk, skriver Owe Ronström. Han vägrar också att definiera begreppet folkmusik.

Runt 1770 kämpade intellektuella mot kung och adel genom att beväpna sig med ord som började på folk-. Hundra år senare riktades ordet mot den gryende arbetarklassen. Bönder görs till bärare av äkta kultur, medan arbetare representerar sönderfall och degeneration. Kampen om samhällsmakt uttrycks symboliskt mellan böndernas fioler, förut djävulens redskap men nu gedigna, och arbetarnas dragspel.

Bengt Arwidsson spelar i Gunnfjauns Kapell och har skrivit det bärande inslaget om musikens historia. 1770 var spelmän ett skrå som måste godkännas av landshövdingen och gavs ensamrätt på spelningar i sin trakt, befriades från kommunalskatt och fick en tunna tjära i gage, jämte 5 1/2 daler penningar. Intrång på hans områdeledde till åtal. Tjänstehjon förbjöds delta i dans om de saknade husbondens tillåtelse.

När dragspelet kom mot 1800-talets slut mottogs det med stor motvilja, kallades piglock liksom senare saxofon, elgitarr och synt i var sin epok. Yngre smädade äldre om de sjöng en omodern låt och de äldre sjöng under tårar, överröstade av de ungas dragspel.

Väckelserörelserna motarbetade emellertid fiolen som symbol för sedelöshet och föredrog dragspel. Än i dag döms musik mer efter sin funktion än efter hur den faktiskt låter.

Vid sekelskiftet flyttades musiken från loge till konsertestrad, och därmed var folkmusikens gestaltningsperiod över, skriver Arwidsson. Den fick beskyddare av ovänt at slag. Zorn ville ha nationalistisk motvikt mot industrins nymodigheter och startade tävlingar som vanns av konsertsångerskor, folkskollärare och kyrkvärdar. Inte ens Bartók ansåg att bönder kunde hitta på ny musik.

Rektor Steffem i Visby ville 1908 återuppliva folkmusik "därför att vi måste behålla våra egendomliga drag, känna igen oss själva och ha ett eget ansikte . . . en fosterländsk gärning som värn mot den förkastliga musiken från USA". Precis samma argument som den svenska musikens tillskyndare i dag använder mot radions P 3.

Ärbara polskor

Bara ceremonierna fanns kvar. Spelmansförbund och övergripande organisationer bildades och uppträdde på läroverk och föreläsningar. I radion spelades folkmusik av professor Kjellström. Femtio år tidigare var polskor syndfulla, nu beskrevs de som "de ärbara polskornas värld". Om tio år kommer Alice Cooper att inbjudas till konungens middag.

Det har sagts mig att spelmannen Egon Klint, som vann pris i solotävling 1923, tjugo år senare var den förste på ön som hade en bok med harmonier till den amerikanska jazzens hotfulla låtar, ett chiffer till helvetet och lycksaligheten och ett förstulet försök att förena två dialekter som beskyddare såg som oförenliga.

Omkring 1950 splittrades spelmansförbundet i en strid om en ny dräkt. Några ville bära hembygdsdräkt för att behaga turister. Några ville också spela klassiskt: den likaså eviga motsättningen mellan att spela efter öra eller noter, fult eller förnämt. Författaren David Ahlqvist ansåg att musik skulle rättas efter jobben, "inte gärna polskor i kyrka eller Händel på hembygdsfest". Någon föreslog att orkester och spelmanslag borde skiljas, så att de kunde ansöka om anslag var för sig.

Opolerade spelsätt

Så dags hade öns folkmusik reducerats från spelmännens och publikens glädje till beskyddarnas strategiska verktyg att fjäsa för herrskap och skaffa statliga bidrag. I dag hörde jag i radio hur folk vid Faluns spelmansfest vill inrätta ett institut — att organisera en musik som i varje ton motsätter sig organisering.

Gröna vågen på 70-talet sköljde också över Gotland, där unga spelmän i rockens tid misstrodde spelmansorkestrar men uppsökte enskilda spelmän för att åter lära de opolerade och dansbara spelsätten. 1974 utgav gotländska band en skiva men blev utkastade från sin lokal i Borgen, som är Visbys Folkets hus.

Nu håller bland andra Gunnfjauns Kapell årliga kurser i gotländsk folkmusik, och nyligen spelades det i buskarna hos Berra Alvengren med hans studsande durspel och Brändus Sväinpälsar i Havdhem, där Berra själv byggt en lekstuga för jam sessions med spelmän från hela landet och utlandet. Jag har känt mig välkommen där med en töntig jazzklarinett.

Boken ger porträtt av betydande gotländska spelmän och stamträd, som visar hur spelsätt överförts mellan socknar och generationer. I sommar presenterar Fornsalen i Visby "Gimaint u Bänskt" som utställning, där vackra instrument ligger tysta i estetiska montrar.

Enskilda spelmän skiter i analyser och definitioner. De vill inte vara några symboler. De har fullt upp att spela som galningar för att inte bli uppätna.

INGMAR GLANZELIUS